

nevét az öregek kedvelt *ducijának* anyaga, a *pucok-selöm*. Nehéz, fekete atlasz ez, ma már csak néhány anyókán meg az ócskásnál látni, nem divat többé.

Hasonló sorsra jutott a *marcaling-selöm* is, egy virágos, nehéz tafota fajta, csak a távolabbi pusztákról kerül elő egy-egy öregszületől hátrahagyott darab.

A *csicsó-selmőknek* nagy rokonsága van. Nem kelme-fajta ez, hanem mintája után kapta nevét. Kalocsavidéken *csicsó* minden, ami díszes. Így a különböző szövésű, agyondíszített, rézsás anyagok is mind azok. Lehet az ilyen szoknya *ribazód* vagy *permetkék* falu (alapú) is, csak a cifra nagy virágok fontosak benne.

Lángoló piros színétől kapta nevét a *mönyecskebársony*. Nehéz, vörös, metszett anyag, amibe hajdan az új asszonyt öltöztették a *mönyecsketáncra*, hogy a szoknyája is olyan színű legyen, mint arca a pironkodástól.

Bezzeg az új műselyem-kelmék már hitványabbak.

A *döglött-selmöt* (mülamé) *viziklinek* csak elhordogatják, de *gyöngyös-fityulának* nem a legjobb, mindjárt *latyfadt* lesz (összeszik).

A Bemberg-gyártmányú műselymek újabban a *rádió-selöm* névre hallgatnak. A kultúrának ez a két vívmánya körülbelül egyszerre került le a néphez s valami tréfás képzettársítás folytán kapcsolták össze őket. No de ebben *cincárkodni* (kellelni magát) nem is igen lehet. Módos leány legfeljebb köznap veszi fel vagy hetipiacra hordja, amely szintén egy öltözködési alkalom.

Ime néhány kiragadott példa, hogy mennyire más, a mienktől eltérő a nép észjárása, mely napról-napra újabb elnevezéseket termel.

Úrféle csak néha találkozik vele.

*

picösködni = cifrázkodni.

duci = régies, derékon alul érő, beszabott selyemkabát, gazdag szőrme- és gyöngydíszsel.

vizikli = bő, öv nélküli blúz fajta.

ribazód = sárgászöld.

Eckert Irma.

Őszi jelesnapjaink

Az őszi gazdasági évnegyed szeptemberrel veszi kezdetét s Márton napjára ér véget. A természet lassankint beszünteti munkáját: *Mihály* után (szept. 29.) még ha harapófogóval húznák, sem nő a fű tovább,¹ — a halak a víz fenekére húzódnak,² — *Leodegár* napján (okt. 2.) megkezdődik a lombhullás,³ — *Terézia* (okt. 15.) a szüret végső határideje,⁴ — *Gál* napján (okt.

16.) érik be a makk, s ugyanekkor rendezik az utolsó halálszatot,⁵ — *Orsolya* napján (okt. 21.) tartják a káposztaszüretet.⁶

Megkezdődik a szél és eső, a nap mind későbbben kél és korábban nyugszik, egyre nő a sötétség és közeledik a tél, sietni kell tehát a még hátralévő gazdasági munkákkal. Behajtják a marhát, néhol még *Mihály*,⁷ másutt *Hedvig*⁸ (okt. 1.), *Vendel*⁹ (okt. 20.), vagy *Dömötör*¹⁰ (okt. 26.) napján. Hízóba fogják a disznót, még pedig egy kis névmágiával *Egyed*¹¹ (szept. 1.) napján. Fát ültetnek, mert a *Farkas* napja (okt. 31.) után ültetett fa már nem fogan meg.¹² Elvetik az őszt, s erre országszerte legalkalmasabbnak tartják *Mihály* napját, vagy az előtte és utána levő két hetet,¹³ s különösen pedig a ráeső holdtöltét,¹⁴ de néhol *Máté* (szept. 21.) kántorhetét, vagy *Ferenc* (okt. 10.), illetőleg *Kálmán* (okt. 13.) hetét az ú. n. *búzahetet*,¹⁵ úgy hogy *Teréz* napjának,¹⁶ de legkésőbb *Mindenszenteknek* (nov. 1.) okvetlenül bevetve kell találnia az őszt.¹⁷

Erősen érdeklődnek tehát az időjárás iránt is, mert hiszen ez nemcsak a még hátralévő termést befolyásolhatja, de a jövő termésre is hatással lehet. Az őszi idő- és termésjósló napok tehát vagy azonos *negyvenesnapok*,* vagy a téli és tavaszi időjárás *rámutatónapjai*,** mert az érdeklődés a szőlő- és szénatermesre, meg az őszi vetés sikerére irányul. Ilyen napok: *Egyed*, *Kisasszony*, *Lambert* (szept. 17.), *Máté kántora*, *Máté*, *Mihály*, *Leodegár*, *Dénes* (okt. 9.), *Gál*, *Orsolya*, *Mór* (okt. 25.). Ezekhez a csiziók eredetű*** gazdasági szabályokhoz, idő- és termésjóslásokhoz azonban ősi varázsló szokások is tapadtak. Hiszen a tél közeledtével egyre nő a sötétség hatalmainak, a gonosznak ártó ideje; egyre fokozódó óvatosságra van hát szükség, hogy a gonoszt a jövendő termés megrontásától távoltarthassák, — s egyre szaporodnak a varázsló cselekvések is, amelyekkel a jövő termés sikerét biztosítani igyekeznek.

Egyed napján (szept. 1.) állanak szolgálatba a főpásztorok s ettől kezdve hat hétig nem vesznek tisztát és minden pénteket megbőjtölnek. Ugyane naptól kezdve nem szabad a szőlőskert-

* Így nevezzük azokat a napokat, amelyeknek időjárásával a következő negyven napé egyezni fog; tulajdonképen két vagy négy holdváltásra szabják meg az időt, de az özönvíz negyvennapos tartama miatt ez az idő negyven napban állandósult.

** Ezek a rámutatónapok is kétfélék: azonos vagy ellentétes időjárást jelzők.

*** A gazdasági munkák végzését, hogy valami el ne maradjon, a végzés sorrendje szerint napokhoz kötötte a középeurópai tapasztalat. E napokat azonban nem a dátumok, hanem a névnapok szerint foglalták versekbe. A csiziók versikéit később a naptárak is átvették s így idővel a nép közt is elterjedtek.

ben szekérrel járni, sem abroncsos edényt hordani. Pitymallat előtt a gazda meztelenül körüljárja szőlőjét, négy sarkán őszszekőti a gallyakat s ezzel elzárja szőlőjét a gonosz elől.¹⁸

Kisasszonynapjának (szept. 8.) régi neve „Mária születeti“; emez az egyházi „festum nativitatis Beatae Mariae Virginis“ fordítása, amaz pedig egy ősi istenség neve, akinek tisztelete idővel a Mária-kultuszban nyert folytatást.¹⁹ Ez a keveredés magyarázza a Kisasszonynapjához fűződő népies szokásokat és hiedelmeket. A szegedi néphit szerint Kisasszony a Nagyboldogasszony mindvégig szüzen maradt lánya; emez tehát Szent Anna, s amaz Szűz Mária.²⁰ Kisasszonynapján a nap nem úgy kél fel, mint máskor,²¹ s aki megvárja a nap keltét, benne meglátja Szűz Máriát.²² Az ősi Boldogasszony ünnepei mind asszonyi dologtöltő-, főleg fonástiltónapok voltak; ennek az ősi szokásnak csökevénye az a hiedelem, hogyha valaki e nap kendert áztat, áztatóvíze megvéresedik.²³ Olyan ünnep, hogy rajta még a fecskék sem indulnak útnak, bármily szép idő legyen is.²⁴ Ősi eredete magyarázza néhány varázsló szokását is. A vetőmagot kora hajnalban harmatra teszik, de még a nap első sugarának kipattanása előtt beviszik, s akkor a búza nem üszkösödik meg.²⁵ Fűzfát, szénát, kukoricaszárat, három almát és három nádszálat szenteltetnek,* s ha az állat megbetegszik, beadnak neki belőlük valamennyit, aztán az ajtót bezárják s kívülről rá keresztet rajzolnak.²⁶

Szentkeresztnapjának (szept. 14.) régi neve „kereszt felemelése“, ma hivatalosan „szentkereszt felmagasztaltatása“. Galeotti szerint: „Mikoron a magyarok a keresztyén hitre tértenek, akkor a keresztyén fejedelmek azt végezték, hogy az utcákon, keresztutakon keresztet emelnének és azzal mutatnák meg magokat keresztyéneknek lenni“.²⁷ A Krisztusra való vonatkozásként, akinek lába fáj, napkelte előtt ebszöllőlevelet ragaszt nyálával a fájós részre s így indul búcsúra.²⁸ Az ősi őszforduló ünnep tiltó rendelkezései az ősz különböző napjaira széthullottak s egy ilyennel Szentkeresztnapja üresnappá** lett: a Szentkeresztnapján vetett kukoricának csak a szára nő.²⁹

Szent Mihály kántora (szept. 18.) s egész hete szintén az ősi őszi évforduló szakadéka: üresnap a búzára és asszonyi

* Tudni kellene azonban, hogyan történik ez a népszokásainkban oly gyakori „szenteltetés“?

** Üresnapnak nevezek minden olyan napot, amelyen a termelő cselekvéseknek nincsen foganatjuk: az elvetett mag s az elültetett tojás nem kél ki, a párosítás eredménytelen marad; ellentéte a termőnap. Vannak általánosan üres- és termőnapok, s olyanok, amelyek csak bizonyos növényekre vonatkoznak.

tiltónap* a mosásra s mángorlásra, mert a mosónak kisebesednék a keze, a mángorló háza felett pedig egész éven dörögve pihennének a fellegek.³⁰

Máté (szept. 21.) napja is „üresnap: aki búzát vet, pelyvát arat; ezért Máté hetét „pelyvahét“-nek is nevezik.³¹

Mihály (szept. 29.) napjával kezdődik a középeurópai ős. Az ilyen évnegyedkezdő napok minden nép hitében gonoszjáró és gonoszúzó napok is.³² A csikgyergyói hegyi pásztorok nálunk is e nap tartják a farkasünnepeket, hogy a csordát a hazatevelés idejére a farkasok kártételeitől megóvhassák.³³ Megülése módjáról azonban, sajnos, semmit sem tudunk. A germánságban a halotti kultusz körébe eső ünneptáj volt, amikor rituális alakú süteményeket készítettek; talán ennek a szokásnak esökevénye az aranyosszéki unitáriusoknak az a szokása, hogy Mihály napjára kalácsot sütnek.³⁴ Mint a pásztorlás befejeztének napja, bérfizető- és pásztorfogadónap is. Megtartván számadásukat, d. e. a gazdák áldomással veszik át juhaikat a pásztoroktól.³⁵ Aztán következik a pásztorsegődség, s akik e nap szegődnek, azokat „mihálosok“-nak nevezik, szemben a „dömötörösök“-kel. A szegődséget este nagy evésívás követi, amelyen a juhászok női hozzátartozói is résztvesznek, s néha három napig is eltart a mulatság.³⁶

Október 1-én rukkoltak be a legények, szeptember utolsó vasárnapján tartották hát a rukkolási táncot, még pedig az otthon maradt legények távozó társaik búcsúztatására.³⁷

Gál (okt. 16.) napján már 1585-ben minden iskolás gyermek egy-egy kakast vitt ajándékba a mesternek,³⁸ s ugyancsak a hívők is ezzel kedveskednek lelkészüknek.³⁹ A szokást a germánság közt nevelkedett protestáns hitújítók hozták magukkal.⁴⁰

Germán eredetűek a *Vendel*-napi (okt. 20.) szokások is. Délnémetországban a pásztorok pátronusa, aki a járványos betegségektől védi a marhát. Nálunk valami rossz szellem, mert ha állatvész üt ki, azt mondják, hogy Vendel viszi az állatokat.⁴¹ Napját tehát különösen megtartják az állattenyésztő gazdák: d. e. a barmokat a világért sem fognák be, mert kár esnék bennük.⁴²

Dömötör (okt. 26.) a juhászokra *Mihály* párosnapja,⁴³ éppen úgy, mint *Simon-Júdás* (okt. 28.) is.⁴⁴

* A dologtiltónapok általánosak, vagy csak bizonyos munka végzését tiltók, — vannak aztán férfi- és női dologtiltók, — ősiek és fogadalmiak, — pusztá pihenőnapok és díszbe öltözéssel, templomba menetellel kapcsolatosak.

Mindenszentek napja (nov. 1.) a cselédfogadás terminusa volt.⁴⁵ Régen a bíróválasztást és a tanács megújítását is e nap szokták megtartani; utána a község előkelői áldomást ülnek.⁴⁶

Estéjén a nap-leszálltával kezdődik a *Halottak napja* (nov. 2.).* A rómaiak február 13-tól 21-ig ülték a „feralia“-t vagy „parentalia“-t, amikor a sírokat virágokkal díszítették, égő gyertyákat és ételeket helyeztek rájuk, mert azt hitték, hogy ez időben a halottak a földre jöhetnek s esznek a nekik szánt ételekből. A germánságban minden évnegyedkezdnap Wodan kultuszának körébe tartozott, akinek kíséretében földre jönnek a halottak szellemei s megbosszúlnak minden figyelmetlenséget. E pogány szokásokat és hiedelmeket elkeresztényesíteni akarván, Odillo clugni apát 998-ban nov. 2-re tette át az ünnepet, XIX. János pedig 1006-ban általános egyházi ünneppé rendelte. Az őszi szokásokat és hiedelmeket továbbra is megőrizték: a halottak kikelnek sírjukból, a purgatóriumban levő lelkek e napra kiszabadulnak börtönükből. A sírokon égett gyertyákat a palócok közt néhol kivájt és koponya-alakra faragott tökébe állítják;⁴⁷ az öngyilkosok sírján azonban nincs gyertya, a gyújtogatás miatt elítéltén pedig kórót égetnek.⁴⁸ Otthon is ég a gyertya, még pedig annyi, ahány halottja van a családnak, s éjjelre megterítik az asztalt és reá kenyeret, fokhagymát, sót,⁴⁹ vagy rétest és bort⁵⁰ tesznek, s mindezt Halottak napján d. e. a szegényeknek ajándékozzák. Ez a „halottetetés“ azonban ma már a legtöbb helyt elmarad, s a szegényeknek adott kalács, az u. n. „istencipó“, liszt és szemesfőzelék helyettesíti.⁵¹ A templom ajtaja előtt u. i. prédikáció idején egész sereg koldus ül énekelgetve, s az ajándékozás azért történik, hogy a megholt rokonokért imádkozzanak.⁵² S bár az ósrómai és ósgermán rituális alakú tésztasütés puszta cipóvá s a szegényeknek adott ajándékozássá gyengült, a gonoszúzó fokhagyma és só itt-ott még ma is szerephez jut, s a római ünneptartam is megmaradt, mert hiszen a tiltó rendelkezések mind a „halottak heté“-re szólnak: a mosás, tisztogatás, a földmunka, a termés feldolgozása mind zavarná a halott nyugalomát; ez a hét tehát az általános dologtiltó napok közé tartozik. Nem szabad varrni,⁵³ mosni,⁵⁴ meszelni,⁵⁵ földben dolgozni,⁵⁶ élelmi-szert, káposztát télire eltenni, répát s krumplit elvermelni.⁵⁷

Mária bemutatása (nov. 21.) némely vidéken középkori szokás szerint pestisfogadalmi búcsúnap.⁵⁸

* Minden szokásunk arra mutat, hogy az ősmagyar felfogás szerint a nap a napleszálltával kezdődik és ér is véget. [Igy volt a németeknél is. M. E.]

A mi őszi szokásaink tehát részben ősiek, részben a római és germán pogány szokások összekevert és megszelídült átvételei, de akad köztük néhány újabb fejlődésű egyházi, népeleti és történelmi szokás is. Gonoszjáró, üres, gonoszűző, dologtító, varázsló és gyógyító napok valamennyien, de mint évnegyedkezdők és végzők: bérfizető, pásztorfogadó, hivatalba lépő és lakomanapok is egyúttal. E szokások azonban széthullottak, az egész negyeden át szétterjedtek úgy, hogy a tulajdonképeni őszkezdet meg sem állapítható.

Rá kell mutatni végül két nagyon feltűnő dologra. Az egyik az, hogy az őszi jelesnapok közt egyetlen férjjeszlő: andráskodó, állatpárosító, tojás- és kotlóvarázsló, életvesszős: suprikáló napra sem akadunk. S a másik, hogy nemcsak maga az évnegyed aránytalanul rövidebb a többinél, sőt egyes terményekre még az október is az érlelő nyár folytatása, — de maguknak a jelesnapoknak száma is igen kevés, s a germán és szláv anyaghoz hasonlítva még e jelesnapokhoz kapcsolódó szokások is nagyon gyérek és színtelenek.

¹ Erdélyi: Közmondások 294. MNy. 6:353. — ² Erdélyi Székely Naptár 1844. — ³ Tatár: A magyar nép naptára 1901. — ⁴ Gönczi: Göcsej 573. — ⁵ Erd. Szék. Napt. 1844. — ⁶ Tatár 1901. — ⁷ Herman: A magyar pásztorok nyelvkincse 518. — ⁸ Nagybánya és Vidéke 1882. febr. 28. — ⁹ Nagy: Bágyog és Rábaszövát néprajza 1:43. — ¹⁰ Szegedi tanyák, saját gyűjt. — ¹¹ Ócsöd, Ethn. 20:114. Hódmezővásárhely, NNy. 2:63. — ¹² Bakonyalja, Nyelvészeti Füzetek 34:140. — ¹³ Apáczai Cseri, Debr. Szemle 1933:264. Baksay: Összes munkái 3:118. Illyés: A magyar ref. földmiv. nép lelki élete 121. Kocs, Ethn. 12:418. — ¹⁴ Gyergyó, sgy. — ¹⁵ Rábagyarmat, Ethn. 43:159. — ¹⁶ Kiss: Földmivelés a Rétközön 20. — ¹⁷ Mikszáth: Az igazi humoristák 47. — ¹⁸ Lázár: Alsófehérvárm. monogr. 37. — ¹⁹ A forrásokot idézve I. Róheim: Kedd asszonya, Ethn. 24:90. — ²⁰ Kálmány: Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya. 9. — ²¹ Nyalka, Györm. monogr. 100. — ²² Somló vid., Ethn. 30:107. — ²³ Alsóalap, Ethn. 7:186. — ²⁴ Félégyháza, Népr. Ért. 14:85. — ²⁵ Jankó: Balaton 420. 425. Gönczi: Göcsej 607. Nagylengyel, Magyar Polgár 1899. júl. 25. — ²⁶ Bácsm., Ethn. 7:180. — ²⁷ Idézte Bod Péter: Szent Heortocrates 126. — ²⁸ Jankó: Torda 254. — ²⁹ Gönczi: Göcsej 608. — ³⁰ Gönczi: Göcsej 198. 607. Pélmonostor, Ethn. 16:293. — ³¹ Göcsej, Tudományos Gyűjt. 1838. VI. 33. — ³² L. „Márton napja” c. dolgozatomat, NNy. 5:188. — ³³ Népr. Ért. 14:296. — ³⁴ Jankó: Torda 127. — ³⁵ Herman: A m. pászt. nyelvkincse 518. — ³⁶ Fehérm., A Regélő István bácsi 317. — ³⁷ Pozsonyvárm. monogr. 242. — ³⁸ Farkas: Csepreg 60. — ³⁹ Payr: A dunántúli ev. egyházker. tört. 1:22. — ⁴⁰ Mohl: Lövő tört. 16. — ⁴¹ Katádfa, MNy. 17:136. — ⁴² Gönczi: Göcsej 253. Somogyvm. monogr. 208. — ⁴³ Szegedi tanyák, sgy. — ⁴⁴ Félégyháza, Népr. Ért. 14:86. — ⁴⁵ Félégyháza, Nyr. 1:180. — ⁴⁶ Magyar Hazai Vándor 1835. Ócsöd, Tud. Gyűjt. 1827. II. 24. — ⁴⁷ Balogh: Újabb felolvasások 77. — ⁴⁸ Hegyközkovácsi, Illyés: 116. — ⁴⁹ Békefi: Kethely 45. — ⁵⁰ Csácsbózsok sgy. — ⁵¹ Félégyháza, Népr. Ért. 14:86. Szaján, Kálmány: Szeged népe 2:210. Torja, sgy. — ⁵² Szőreg, Kálmány 3:143. — ⁵³ Hódmezővásárhely, Ethn. 31:93. — ⁵⁴ Ormányság, Ethn. 43:164. Kávás, sgy., Somló vid., Ethn. 39:107. Vép, Ethn. 31:100. Bakonyalja, NyF. 34:138. Hódmezővásárhely, NNy. 3:220. Ethn. 31:93. — ⁵⁵ Szentpéter, NyF. 33:37. — ⁵⁶ Szeged,

Kovács 374. — ⁵⁷ Bakonyalja, NyF. 34:138. Bácsm., Ethn. 7:100. Torja, sgy. — ⁵⁸ Pozsony vm. monogr. 179.

Szendrey Zsigmond.

(*Deutscher Auszug*) — Fest- und Brauchtage im Herbst. — Die Zahl dieser Tage ist geringer als bei slaw. und germ. Völkern, auch sind die meisten ung. Herbstbräuche (einige unter ihnen sind deutschen Ursprungs) ziemlich farblos; ungarische Bräuche der heidnischen Zeit scheinen nur in den Bräuchen der Marientage durchzuschimmern.

Megjegyzések a névhasználat kérdéséhez

Nagy J. Béla azt írja a Magyarosan legutóbbi számában (1936, 19), hogy *Benito Mussolini* helyett „bizvást mondhatjuk: *Mussolini Benedek*“. Nagy J. Béla kétségtelenül kiválóan ismeri a magyar nyelvet, de a nevekhez — úgy látszik — már kevésbé ért. Ajánlatában ugyanis egyebektől eltekintve figyelmen kívül hagyta azt a körülményt, hogy a személynevek becéző alakjaiból minden népnél önálló nevek alakultak, amelyek már különös hangulati értékük miatt sem helyettesíthetők valamely más névalakkal — még ugyanazon a nyelven belül sem. Mi sem keresztelhetnénk el például *Virág Benedek*-et *Virág Bencé*-nek, de valószínűleg *Szabolcsi Bence* sem venné szívesen, ha valaki *Szabolcsi Benedek*-nek írná a nevét. A közönség különben nem is igen tudja, hogy a *Bence* vagy a *Benő* név a *Benedek* névből származott, a *Bende* névről nem is szólva. Vagy például hogyan magyarítsuk a következő német neveket: *Johannes Bolte*, *Johann Müller*, *Hans Naumann*, *John Brinkmann*? Ez mind *János* volna talán? Lehetetlen, amikor hárman közülök maguk sem akarnak *Johann*-ok lenni, de még az anyakönyvben sem *Johann* néven szerepelnek, aminthogy a mi *Iván*-aink sem vállalnák a *János* nevet.

Az Akadémia Nyelvmivelő Bizottsága szerint ugyanis idegenek neveit a magyarban a keresztnév lefordításával és hátratételével, vagyis magyaros szórendi alakban kell írunk. Ezen javaslatával az Akadémia Nyelvművelő Bizottság kétségtelenül szembehelyezkedett az általánosnak mondható magyar nyelvszokással. A művelt közönség túlnyomó része ugyanis az ilyen névmagyarításokat helyesen, nem helyesen magyarkodásnak tartja, amit azonban pl. Szeremley Béla így fejez ki: „Ma ellenben már nem is néznék művelt európai embernek, aki nem Thomas Mannt, Paul Wegenert, Greta Garbót, Elisabeth Bergnert ír vagy mond“ (Magyarosan IV. 22). — Vannak,